

НАЗВА РОБОТИ

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ» В УКРАЇНІ У
КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ**

Шифр «Національна безпека»

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ	5
1.1. Історичний досвід існування та розвитку.....	5
1.2. Поняття, зміст та структура військової юстиції.....	11
РОЗДІЛ 2	
ВПРОВАДЖЕННЯ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ	21
2.1. Міжнародний досвід провідних країн світу.....	21
2.2. Перспективи введення та напрямки розвитку в Україні.....	25
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Питання організації та діяльності оборонної та правоохоронної систем в Україні посідає значне місце у загальній проблематиці правових досліджень. Реформування правоохоронної системи в державі розтягується у часі та супроводжується запеклими обговореннями, які досі, вочевидь, не вдалося повною мірою втілити у життя. Створення військової юстиції - нагальна необхідність для підтримання боєздатності, дисципліни й правопорядку у військових формуваннях Збройних Сил України. В Україні сформувалась ілюзія щодо непотрібності військової підготовки громадян, збройних сил, військової юстиції. Проведення на Сході України антитерористичної операції змусило переосмислити необхідність у таких інституціях.

Стан наукової розробленості проблеми. Окремі аспекти військової юстиції в контексті дослідження її органів, розглядалися у роботах таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Я. Романовський, О. Хлопецький, С. А. Голунський, В. Шишкін, О. М. Лоцихін, А. Є. Шевченко, А. А. Толкаченко, Ю. О. Ремєскова, В. Яцина, І. Жолобович, Є. Сидоров, В. В. Сердюк, О. Котляренкота ін.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є з'ясування поняття, сутності, характерних ознак та доцільності введення військової юстиції на основі аналізу законодавства України та підзаконних нормативно-правових актів, досвіду правового регулювання діяльності правоохоронних органів провідних країн світу.

Для досягнення поставленої мети у роботі необхідно вирішити такі **завдання**: здійснити загальну характеристику історичного досвіду існування та розвитку військової юстиції на теренах України; визначити поняття, зміст та класифікувати структуру військової юстиції; узагальнити міжнародний досвід функціонування органів військової юстиції у провідних країнах світу; встановити доцільність впровадження та напрямки розвитку військової юстиції в Україні на сьогодні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають в процесі організації та діяльності Збройних Сил України у сфері військової діяльності з підтримання боєздатності, дисципліни та правопорядку. **Предметом дослідження** є зарубіжний досвід діяльності органів військової юстиції.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод, що дозволив розкрити юридичну природу військової юстиції, проаналізувати її у динаміці утвердження та розвитку в Україні. Гносеологічний метод дав змогу з'ясувати поняття, зміст та особливості військової юстиції. Застосування системного методу дозволило окреслити систему органів військової юстиції. Порівняльно-правовий метод використовувався з метою визначення зарубіжного досвіду функціонування органів військової юстиції та можливостей запровадження їх в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена відсутністю вітчизняних комплексних досліджень поняття, змісту та систему органів військової юстиції. У роботі здійснена спроба аналізу теоретичних положень, що розкривають сутність військової юстиції та її систему, з метою формування авторського розуміння даного поняття.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані наукові здобутки можуть бути враховані у подальших наукових дослідженнях. Результати дослідження можуть бути враховані в ході реформування правоохоронних органів та військової організації держави, що актуалізується в умовах антитерористичної операції. Матеріали дослідження також стануть у нагоді для використання у навчальному процесі, зокрема у військових і спеціалізованих освітніх закладах.

Структура і обсяг роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, поділених на чотири підрозділи, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 35 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ

1.1. Історичний досвід існування та розвитку

Вивчення історико-правових засад організації та діяльності органів військової юстиції і напрацювання науково-обґрунтованих пропозицій їх удосконалення, зокрема пов'язані з обставинами які виникли на Сході України, є об'єктивною і нагальною потребою сьогодення. Історія військової юстиції на теренах України є темою малодослідженою, внаслідок чого в цій сфері існує ще багато невирішених питань.

Історія виникнення та розвитку військової юстиції вивчалась небагатьма науковцями, серед яких слід виділити: Музиченка П. П., Романовського Я., Хлопецького О., Беланюка М. В., Голунського С. А, праці яких використано у нашому дослідженні.

Зародок військової юстиції почався з розвитком нової української державності - з початком існування Січі на Запоріжжі.

Військові суди в Запорозькій Січі були початковим етапом на шляху створення окремого (спеціального) виду судочинства. Незважаючи на жорстокість законів, їхнє існування було виправданим і багато в чому сприяло здобуткам того часу. Військове судочинство було надзвичайно демократичним та справедливим, непідкупним та неупередженим, а гласність, з якою відбувався судовий процес, не давала можливості сумніватись у правильності рішень, які виносились цими судами [1, с. 155].

Я. Романовський, О. Хлопецький зазначають, що наступний період в історії України – XIX – початок XX ст. – характеризується відсутністю української національної державності. Українські землі були в складі як Російської, так і Австрійської імперій, а системи права на цих землях були відповідних імперій. Військові суди в цих імперіях існували й належали до спеціальних судів.

У Австрійській імперії у 1855 р. Кримінальний кодекс 1852 р. видання був доповнений військовим кримінальним кодексом, який посилив

відповідальність військовослужбовців. Військові суди були трьох інстанцій – військовий суд, вищий військовий суд і найвищий військовий трибунал.

У Російській імперії військовослужбовці несли кримінальну відповідальність за «Воинским уставом» Петра I, який почав діяти 30 березня 1716 р., а указом царя від 20 грудня 1763 р. почав застосовуватись і в козацьких військових справах. Військовими судовими органами за цим статутом були полкові кригсрехти (суди), генеральні або вищі кригсрехти. До 28 вересня 1717 р. військові суди розглядали й цивільні справи.

Військово-судове законодавство Петра I діяло з деякими доповненнями до 1812 р.

У 1812 р. було прийнято «Постанови для управління великою діючою армією», де містився статут про військові суди й про порядок розгляду ними судових справ. Якщо за «Воинским уставом» Петра I передбачався безпосередній вплив адміністративного апарату як на утворення військових судів, так і на впровадження в життя рішень, винесених цими судами, шляхом їх затвердження чи незатвердження, то прийняття «Постанов для управління великою діючою армією» було позитивною зміною, адже відбулось запровадження гласності, права на захист, права на оскарження рішення суду до вищого [2].

Слід зазначити, що в Російській імперії військова юстиція, на відміну від загальної, була побудована на більш прогресивних ідеях: гласність, право на захист, можливість оскаржити рішення суду у вищих інстанціях. Ці загально-правові принципи в цивільне судочинство впроваджувались після їх досить тривалого застосування у військовому судочинстві.

Висвітлюючи період відродження української державності (березень 1917 – квітень 1918 рр.), слід зазначити, що в цей період вживались заходи до налагодження діяльності військових судів.

Для розгляду злочинів, що були вчинені військовослужбовцями УНР на її території, планувалось створити, згідно з наказом військового міністра №103 від 23 квітня 1918 р., два вищих військових суди в Києві та

Катеринославі й 17 штабних судів - у Харкові, Полтаві, Одесі та інших великих містах. Через декілька днів після призначення суддів військових судів влада в країні перейшла до гетьмана Скоропадського.

Період Української гетьманської держави характеризується процесом формування військових судів поряд зі створенням регулярної армії, якої в період Центральної ради практично не було. Уводиться в дію Закон «Про організацію військово-судових установ та їх компетенції» від 21 червня 1918 р [3]. Цей закон змінив організацію діяльності військових судів та їх структуру. Суди поділялися на вищі і штабні (як і планувалось у період УНР), проте штабні вже діяли при штабах дивізій, корпусів і Головному штабі. Справи в цих судах розглядалися колегіями в складі голови та виборних суддів. У засіданні вищих судів, до яких належали Київський і Катеринославський військові суди, передбачалася участь прокурора й захисника. Обов'язковою у військових судах була посада військового слідчого [4, с. 280].

Таким чином, у квітні – грудні 1918 р. військове судочинство стало домінуючим в Україні, а військові суди доби Гетьманату мали юрисдикцію як загального, так і спеціального характеру з підвідомчістю справ як щодо військових, так і цивільних осіб

За часів Директорії (листопад 1918 - листопад 1920 рр.) військове судочинство не зазнало суттєвих змін. 26 січня 1919 р. було прийнято закон «Про надзвичайні військові суди» [5]. Негативом було те, що перелік злочинів, які розглядались надзвичайними військовими судами, встановлювався не законом, а наказом того чи іншого військового начальника, який поширювався на зазначені в наказі військові частини й території.

У ЗУНР поряд із формуванням загального судочинства розвивалося й військове. 16 листопада 1918 р. Державний секретаріат (уряд ЗУНР) видав розпорядження про організацію системи військових судів. Вона виглядала

так: Вищий військовий трибунал, військові обласні суди, військові окружні суди.

У зв'язку з ускладненням внутрішньої ситуації, що була пов'язана з обстановкою на фронті, 30 листопада 1918 р. на території ЗУНР були створені військово-польові суди, які могли виносити смертні вироки. Їх, щоправда, затверджував (або не затверджував) Держсекретаріат.

До кінця 1922 р. Україна вважалася самостійною республікою, з 4 серпня 1920 р. на її території були введені видані 12 грудня 1919 р. в РРФСР «Керівні засади з кримінального права РРФСР» [6, с. 57]. Після цього стало звичним введення в дію на території України актів РРФСР, а потім – СРСР, які регулювали відповідальність за військові злочини.

Відповідно до Положення про військові трибунали й військову прокуратуру від 20 серпня 1926 р. справи про військові злочини та деякі інші злочини, скоєні військовослужбовцями, почали розглядати військові трибунали, які створювались при військових округах, фронтах, арміях, флотах, корпусах, дивізіях. Загальне керівництво їх діяльністю здійснював Верховний суд УСРР.

Касаційною інстанцією для військових трибуналів стала вже остаточно військова колегія Верховного суду СРСР. У кожному військовому трибуналі був військовий прокурор і його помічник [1, с. 286].

М. В. Беланюк, у своєму дисертаційному дослідженні вказує, що певні зрушення у дослідженні особливостей судоустрою та правозастосовної практики, у т. ч. і військової юстиції, стали помітними у період підготовки та проведення судової реформи, яка закінчилась централізацією всієї судової системи й прийняттям у 1938 р. нового Закону «Про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік» [7, с. 13].

Систему військових трибуналів у СРСР в 1939 – 1941 роках, складали військові трибунали ЧА, ВМФ, військ НКВС і воєнізованих закладів, воєнізованих залізниць і водних шляхів. У свою чергу відповідно до ст. 57 Закону про судоустрій військові трибунали при військових округах, фронтах

і морських флотах були судами як першої, так і другої інстанції, а військові трибунали при арміях (за винятком окремих), корпусах, інших військових з'єднаннях і воєнізованих закладах розглядали справи тільки як суди першої інстанції.

Відповідно до ст. 58 Закону про судоустрій до компетенції військових трибуналів належали справи про військові злочини, а також про деякі інші злочини, справи за якими розглядались військовими трибуналами на виконання спеціальних законів. Так, істотні зміни у ст. 8 Положення про військові трибунали і військову прокуратуру 1926 року були внесені Указом Президії Верховного суду СРСР від 13 грудня 1940 р. «Про зміну підсудності військових трибуналів» [8, с. 174].

З початку Другої світової війни систему військових прокуратур складала головна військова прокуратури ЧА і головна військова прокуратура ВМФ, які організаційно входили до Прокуратури СРСР. Головна прокуратура ЧА здійснювала керівництво прокуратурами округів, фронтів, окремих армій і армійських груп, армій (не окремих), дивізій і гарнізонів деяких великих міст і відділів прокуратур округів. У систему прокуратури ЧА входили і військові прокуратури військ НКВС округів і областей УРСР, а також військові прокуратури воєнізованих залізниць і водних шляхів. У підпорядкуванні Головної прокуратури ВМФ перебували прокуратури флотів, відділи прокуратури флоту при військово-морських базах і прокуратури флотилій [8, с. 207].

У період існування Української Радянської Соціалістичної Республіки функціонували військові суди (військові трибунали) та військова прокуратура які були наділені широкими повноваженнями та становили невід'ємну частину загальної системи.

Система органів військової юстиції діяла в Україні протягом майже 20 років із дня здобуття незалежності. До 2010 р. військові суди в Україні повністю входили до єдиної системи судів загальної юрисдикції. Скорочення чисельності особового складу Збройних сил України загострило питання

існування військових судів. Судді військових судів мали особливий статус, зокрема перебували на військовій службі, мали військові звання, отримували доплати за військові звання. Це суперечило принципу єдності статусу суддів і не відповідало європейським стандартам, як їх тлумачить Європейський суд з прав людини. Концепція «Вдосконалення судівництва» схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006 визначила, що у судовій системі України не повинно бути такого виду судів, як військові суди [9].

В Україні військові прокурори функціонували у статусі спеціальних прокурорів (прокуратур) з 1992 по 2012 рік, відповідно до Закону України «Про прокуратуру». Але у зв'язку із прийняттям 13 квітня 2012 року ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» положення, що стосувались військових прокуратур були виключені із ЗУ «Про прокуратуру». Таким чином, у 2012 році військові прокуратури, як інститут були скасовані за відсутності необхідності в них. Проте, в ході проведення антитерористичної операції, з метою попередження злочинів під час проведення бойових дій, така необхідність з'явилась знову. 14 серпня 2014 народні депутати підтримали в першому читанні і в цілому законопроект № 4446а «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо створення військових прокуратур» [10]. Цей закон визначає порядок створення, комплектування та матеріально-технічного забезпечення військових прокуратур, а також соціального захисту їхніх працівників зі статусом військовослужбовців.

Отже, становлення й розвиток України як сучасної європейської держави можливі за умови гарантування її національної безпеки, тому вивчення історичного досвіду формування та розвитку військової юстиції сприяє визначенню позитивних та негативних чинників, які мали місце раніше і які треба врахувати вже сьогодні.

1.2. Поняття, зміст та структура військової юстиції

Поняття військової юстиції обумовлює її складові частини. Основою системи військової юстиції є сукупність законодавства у сфері військової діяльності, система державних органів які уповноважені здійснювати правозастосування у цій сфері та дотримання дисципліни, що необхідна усім збройним силам не лише для забезпечення ефективного та надійного виконання покладених на них завдань. Щоб утримувати збройні сили у стані бойової готовності, військове командування повинне мати засоби оперативного та результативного підтримання внутрішньої дисципліни та правопорядку. Відповідно до цього є необхідним запровадження цілісної системи військової юстиції. Традиційно в число органів військової юстиції включаються військові суди, органи військової прокуратури та юридичної служби військових формувань. Ми пропонуємо до цього переліку також включити військову поліцію та військову адвокатуру.

Для визначення поняття військової юстиції необхідно зупинитися на тлумаченні терміну «юстиція».

У сучасному словнику, зазначено що юстиція це : 1) правосуддя; 2) система судових установ; судове відомство [11, с. 88].

Великий юридичний словник подає таку інформацію: «Юстиція (лат. *Justitia* – справедливість) – 1) те саме, що і правосуддя; 2) система судових установ, судове відомство. Залежно від виду і сфери судочинства, розрізняють кримінальну, цивільну, адміністративну, конституційну, міжнародну, військову, електоральну, ювенальну та інші види юстиції» [12, с. 18].

О. М. Пасенюк визначає юстицію, як законність, справедливість, правосуддя, що здійснюється системою судових установ [13, с. 16].

Так, В. І. Кириленко наголошує, що діяльність органів військової юстиції підпорядкована вирішенню важливих завдань по зміцненню державної дисципліни, попередженню порушень законності, посиленню

охорони державної власності, захисту прав і законних інтересів військових частин, військовослужбовців, працівників Збройних Сил, правовому вихованню особового складу військ і сил [14, с. 38].

У свою чергу В. Шишкін відзначає, що під військовою юстицією розуміється кілька напрямів предметної діяльності, які здійснюються (можуть здійснюватися) різними інституціями та органами:

1. підтримання правопорядку серед військовослужбовців і контроль за їхньою статутною поведінкою у громадському середовищі здійснюється військовою поліцією чи жандармерією;
2. дізнавча діяльність щодо вчинення військовослужбовцями правопорушень здійснюється командирами військових частин або військовою поліцією чи жандармерією;
3. юридично-консультативна або юридично-роз'яснювальна робота покладається на правову службу в збройних силах певних країн або адвокатуру;
4. розслідування кримінально караних правопорушень і пред'явлення військовослужбовцям обвинувачення у вчиненні злочину здійснюється військовими чи спеціальними прокурорами або командирами військових частин;
5. розгляд справ про обвинувачення військовослужбовців у вчиненні злочину або інших справ щодо розв'язування спірних правовідносин, в яких стороною є військовослужбовець, здійснюється військовими судами (трибуналами) або суддями, які спеціалізуються у сфері військових злочинів [15].

Отже, з викладеного можна зазначити, що на сьогоднішній день не існує повного визначення та єдиного підходу до поняття «військова юстиція».

Ми, у свою чергу, з твердженнями погоджуємося та спираючись на проведений аналіз можемо визначити, що військова юстиція (у широкому розумінні) – це сукупність законодавства у сфері військової діяльності та

система державних органів які забезпечують правозастосування, контроль та нагляд, попередження та розкриття правопорушень, досудове розслідування, судочинство. захист прав суб'єктів правовідносин та виконання рішень судів. У вузькому розумінні, військова юстиція – це сукупність діючого законодавства та система державних органів які уповноважені здійснювати правозастосування у військовій сфері.

Одним з визначальних факторів ефективної діяльності Збройних Сил України є налагоджена структура військової юстиції. На нашу думку повною є структура військової юстиції яка складається з:

- військових судів;
- військової прокуратури;
- військової поліції;
- військової адвокатури;
- юридичної служби військових формувань.

Функціонування військової юстиції не буде мати високий рівень загальної ефективності без важливого елемента, – військового суду.

В. І. Шишкін наголошує, що військове судочинство – це лише один із напрямів військової юстиції, але найбільш з них вагомий за наслідками, оскільки наслідком діяльності є найвища форма з рішень, які постановляє державна влада, – судові рішення [15, с. 107].

Як зазначив у своєму інтерв'ю суддя Шевченківського районного суду Євгеній Сидоров, по-перше, військовий суд – це державний орган, адже на відміну від тих самих судів офіцерської честі, військовий суд здійснює функції держави та може застосовувати заходи державного, а не громадського примусу.

На момент прийняття Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. названа система будувалась на основі положення, затвердженого ще Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. Відповідно до нього діяли військові трибунали, які були повністю підпорядковані Верховному Суду СРСР і зовсім не були пов'язані із судовою системою

України. До 1993 р. на території України продовжували діяти військові трибунали гарнізонів та з'єднань, які підпорядковувались військовим трибуналам військових округів та військовому трибуналу Чорноморського флоту. Але постановою Верховної Ради України «Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів» від 3 лютого 1993 р. № 2979-ХІІ військові трибунали було перейменовано у військові суди [16].

Процес реформування військових судів продовжився у 1994 р., коли постановою Верховної Ради України «Про утворення в складі Верховного Суду України військової колегії» від 24 лютого 1994 р. № 4007-ХІІ у Верховному Суді України створено військову колегію в складі голови колегії, його заступника та восьми суддів [17]. У тому самому році були внесені відповідні доповнення до Закону України «Про судоустрій України», зокрема, у Законі з'явилась глава 3-1 «Військові суди». Відповідно до ст. 38-2 Закону на території України мали діяти військові суди гарнізонів, регіонів та Військово-Морських Сил, в інших статтях йшлося про завдання військових судів, їх склад, порядок обрання тощо [18].

Ліквідація військових трибуналів та створення військових судів як окремої ланки судової системи України закріплювалось у ст. 124 та 125 Конституції України від 28 червня 1996 р. військові суди віднесено до системи судів загальної юрисдикції, яка будувалася за принципами спеціалізації і територіальності.

7 лютого 2002 р. Верховна Рада України приймає новий Закон «Про судоустрій України». У ньому у ст. 19 визначено, що в системі судів загальної юрисдикції утворюються загальні та спеціалізовані суди окремих судових юрисдикцій, а військові суди належали до загальних судів і здійснюють правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону. Цей же Закон передбачав, що військові суди гарнізонів діють як місцеві загальні суди, також мали існувати

військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських Сил України.

7 липня 2010 р. було прийнято Закон України «Про судоустрій та статус суддів», яким законодавець істотно змінив судову систему України. Зокрема, було повністю ліквідовано систему військових судів, а справи, що раніше розглядалися військовими судами гарнізонів, мали розглядатись судами загальної юрисдикції першої інстанції. Так само справи, що були віднесені до компетенції апеляційних військових судів, за чинним законом мали розглядатись в апеляційних судах загальної юрисдикції [19, с. 6].

До ліквідації у 2010 році військові суди входили до системи судів загальної юрисдикції. До їх компетенції був віднесений розгляд виключно кримінальних справ та справ про корупційні адміністративні правопорушення. До цього військовим судам також були підвідомчі справи про всі злочини, скоєні військовослужбовцями ЗСУ, прикордонних військ, СБУ та інших військових формувань, військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, всі справи про шпигунство, а також деякі інші категорії справ, у тому числі, пов'язані із захистом прав і свобод військовослужбовців [20, с. 184].

Президент Петро Порошенко має намір внести до парламенту законопроект про військовий суд, який є частиною судової реформи. Законопроект передбачає віднести до підсудності військових судів, як кримінальні, так і адміністративні правопорушення за участю військовослужбовців, а також вирішення спірних питань щодо проходження військової служби.

Отже, відновлення діяльності системи військових судів сприятиме більш швидкому та точному розгляду справ стосовно військових, реалізації низки принципів правосуддя для військовослужбовців.

Також важливим органом у системі військової юстиції є військова прокуратура, яка має історичну практику функціонування на теренах України.

Ю. О. Ремєскова, зазначає, що дискусії навколо питання щодо військових прокуратур, які давно перейшли з правової у політичну площину, негативно позначилися на її діяльності і сприяли тому, що в перші роки становлення і функціонування прокуратури незалежної України було допущено чимало концептуальних помилок щодо ролі та значення військової прокуратури у системі державних органів.

У зв'язку із обставинами які виникли на Сході України, за якими в Україні значно збільшено кількість мобілізованих до збройних сил та добровольчих формувань, 14 серпня 2014 року народні депутати підтримали в першому читанні і в цілому законопроект № 4446а «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо створення військових прокуратур» [10]. За відповідне рішення проголосували 249 народних депутатів. Цей закон визначає порядок створення, комплектування та матеріально-технічного забезпечення військових прокуратур, а також соціального захисту їхніх працівників зі статусом військовослужбовців [21, с. 152].

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року систему прокуратури України становлять:

1. Генеральна прокуратура України;
2. регіональні прокуратури;
3. місцеві прокуратури;
4. військові прокуратури;
5. Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

До військових прокуратур належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах регіональних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури (на правах місцевих), перелік яких визначається в Додатку до цього Закону. У разі якщо в силу виключних обставин у певних адміністративно-територіальних одиницях не діють органи прокуратури України, які мають здійснювати там нагляд, за рішенням Генерального прокурора України виконання їх функцій може покладатися на

військові прокуратури. Утворення, реорганізація та ліквідація військових прокуратур, визначення їх статусу, компетенції, структури і штатів здійснюються Генеральним прокурором України [22].

У загальнодержавному юридичному офіційному виданні генеральної прокуратури України «Вісник прокуратури», у статті військової прокуратури Західного регіону України вказано, що фактично за трирічний період (станом на 12. 09. 2017 року) незначною кількістю слідчих військових прокуратур Західного регіону України (25 слідчих на 8 областей) розслідувано 10477 кримінальних проваджень. Для характеристики тенденції: за сім місяців 2017 року ця цифра становила 1771 кримінальне провадження [23].

Уповільнене реформування системи правоохоронних органів у воєнній сфері нині несе загрози, що можуть призвести до часткової або навіть повної втрати керованості під час забезпечення законності у військових формуваннях та оборонній сфері.

Прийняття Закону «Про Державне бюро розслідувань» [24] створило умови для позбавлення прокуратури функції попереднього слідства. Так як відповідно до п. 9, розділу XV Перехідних положень Конституції України прокуратура виконує таку функцію до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до остаточного формування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування.

Державне бюро розслідувань вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів, вчинених службовими особами, перелік яких визначено у Законі «Про Державне бюро розслідувань» та злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України (розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості) [25].

Наступний орган, який є не менш важливим у системі військової юстиції – військова поліція.

Уперше в Україні намір створити військову поліцію (міліцію) був ще у 1993 році у розробленому Кабінетом Міністрів України проекті Закону України «Про військову міліцію в складі Збройних Сил України», повернутому на доопрацювання з урахуванням зауважень і пропозицій комісій Верховної Ради України [26].

У подальшому в своєму виступі на розширеній колегії Генеральної прокуратури України 9 липня 1996 року Президент України Л.Д. Кучма зазначив: «Ураховуючи складну криміногенну ситуацію, вважаю, що Генеральній прокуратурі разом з Міністерством оборони необхідно повернутися до питання про створення військової поліції» [27, с. 3].

Лише через шість років після повторного розгляду зазначеного питання (7 березня 2002 року) було прийнято Закон України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», яким започатковано діяльність єдиного в Україні відомчого спеціального правоохоронного формування у складі Збройних Сил України, призначеного для забезпечення правопорядку і військової дисципліни у Збройних Силах України [28].

Зважаючи на те, що нині Україна тільки знаходиться на шляху законодавчого визначення діяльності інституту Військової поліції, то проблеми з практики функціонування цього органу поки не можна визначити.

Створення військової поліції обговорювалось ще у 2015 році. Був зареєстрований відповідний законопроект №1805 народними депутатами Верховної Ради України Миколою Паламарчуком та Віктором Королем. У проекті закону «Про Військову поліцію» висовується пропозиція створення правоохоронного органу в підпорядкуванні Міністра оборони України, передбаченого для забезпечення правопорядку і законності у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, окреслюються правові засади

організації та функціонування Військової поліції, її загальна структура, завдання, функції та компетенція [29, с. 121].

Відповідно до внесеного законопроекту, військова поліція це — військове правоохоронне формування, призначене для забезпечення правопорядку серед громадян України які є військовослужбовцями, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів (далі — військовослужбовці), запобігання, виявлення кримінальних та інших правопорушень вчинених військовослужбовцями, а також працівниками та державними службовцями Міністерства оборони України і Збройних Сил України, їх розкриття і припинення, забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів, захисту прав і свобод військовослужбовців та військового майна від протиправних посягань, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам та припиненні протиправних дій військовослужбовців і цивільних осіб на військових об'єктах [30].

Окрім цього у законопроекті подані основні завдання військової поліції, та завдання які додатково покладаються на неї, у разі настання особливого періоду, введення в Україні чи в окремих її місцевостях режиму воєнного або надзвичайного стану.

Звичайно, невиконання наказу, непокора командирів, дезертирство, мародерство, розкрадання військового майна – ці й інші справи у Збройних силах України наявні, але вони майже не оприлюднюються. Тому в законопроекті детально визначено саме процедура притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності. На сьогодні в українських Збройних силах діє Військова служба правопорядку, яка діє щодо виявлення злочинів серед військовослужбовців. [29, с. 123].

Отже, задля задовільного виявлення, розкриття та притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності за вчинення злочинів, має бути створений інститут військової поліції.

Специфічним органом військової юстиції, якому на нашу думку, буде наділено повноваження, зокрема, здійснення захисту, представництва та

надання інших видів правової допомоги у цивільних, адміністративних та кримінальних провадженнях, які стосуються військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістами під час проходження ними зборів, а також військових формувань Збройних Сил України є військова адвокатура.

В Україні відсутня практика функціонування військової адвокатури, наукових досліджень вчених з даного питання бракує.

Значним є запровадження такого інституту, оскільки адвокати не є фахівцями військової справи, тому складно здійснювати захист, представництво та надання інших видів правової допомоги у цивільних, адміністративних та кримінальних провадженнях, які стосуються військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістами під час проходження ними зборів, а також військових формувань Збройних Сил України. Тут існує специфіка, яка вимагає особливої підготовки й спеціалізованих знань стосовно того, яким чином діяти, до того ж комплексного та постійного їх удосконалення, через те, що військовослужбовці правовідносини характеризуються багатьма особливостями, які визначені у статутах Збройних Сил України та інших нормативно-правових актах.

З огляду на те, що в Україні тільки обговорюється доцільність запровадження інституту Військової адвокатури, то проблеми з практики функціонування цього органу не можна визначити. Таким чином, дослідження усієї сукупності питань, що відносяться до конституційно-правового забезпечення статусу і діяльності військових адвокатів, які б здійснювали захист, представництво та надання інших видів правової допомоги, в умовах недостатності і фрагментарності їх правового регулювання, є великою науковою проблемою, що має важливе значення для розвитку військового права.

Отже, практики функціонування інституту військової адвокатури в Україні немає, але це не змінює того факту, що на сьогодні існує потреба у такому органі, у зв'язку з обставинами які виникли на Сході України, за

якими в Україні значно збільшено кількість мобілізованих до Збройних Сил та добровольчих формувань.

Не менш значним органом військової юстиції є юридична служба військових формувань.

У повсякденній діяльності військових службових (службових) осіб органів військового управління, військового командування постійно виникає необхідність реалізації правових норм. Юридичні питання виникають також у процесі діяльності забезпечуючих служб, відділів кадрів, стройових відділів та інших підрозділів. У той же час військові службові (службові) особи не завжди мають достатню правову підготовку і достатні юридичні знання та практичні навички. Тому виникає нагальна необхідність у особливих структурних підрозділах, які спеціалізувались би на наданні правової допомоги командиру (начальнику) у належному виконанні своїх функціональних обов'язків у відповідності до норм чинного законодавства.

Основним завданням будь-якої юридичної служби є організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання порушень вимог законодавства, інших нормативних актів органом виконавчої влади, підприємством, їх керівниками та працівниками під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків, а також представлення інтересів органу виконавчої влади, підприємства в судах [14, с. 45].

Отже, основним призначенням юридичної служби є правове забезпечення діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України.

РОЗДІЛ 2

ВПРОВАДЖЕННЯ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Міжнародний досвід провідних країн світу

Напрями та етапи створення військової юстиції, мають формуватися і відбуватися з урахуванням уже існуючого національного та зарубіжного досвіду.

Широке поширення поняття «військової юстиції» має в державах, що належать до англосаксонської системи права (Великобританія, США), де всі органи військової юстиції включені безпосередньо до складу військових формувань (що входять у виконавчу владу) і діють незалежно від інших гілок державної влади. Вони не мають суворої класифікації по виду діяльності, універсально здійснюють весь необхідний комплекс військово-юридичних функцій у військових формуваннях: слідчо-прокурорські (обвинувальні), судові, адвокатські (захисні), юристконсульські. Так, відповідно до Єдиного кодексу військової юстиції США військово-юридичні служби (військові прокурори, військові адвокати, військові судді, військові юрисконсульти) входять до складу збройних сил, комплектуються офіцерами зі спеціальною військово-юридичною підготовкою і підкоряються ієрархічній системі військового командування.

У більшості європейських держав органи військової юстиції функціонують переважно в сфері загальної юстиції (судова влада), не утворюючи особливої системи органів і не підкоряючись військовому командуванню [31].

О. М. Лоцихін, А. Є. Шевченко вказують, що в Європі на даний час військові суди діють в 13 країнах (серед яких, наприклад, Великобританія, Бельгія, Болгарія, Греція, Іспанія, Італія, Нідерланди, Польща, Португалія, Угорщина); їх діяльність була предметом спеціального розгляду Постійним комітетом Ради Європи з прав людини у м. Страсбурзі у червні 2003 р. У прийнятому Постійним комітетом меморандумі була проаналізована

практика Європейського суду з прав людини і зроблено висновок, що існування військових судів не суперечить зобов'язанням держав, на території яких вони діють. Таким чином, варто скористатись досвідом цих країн при відновленні діяльності військових судів в Україні [19, с. 9].

Питання військового правосуддя в США регулюються відповідно до Єдиного кодексу військової юстиції США. У кожному виді Збройних сил можуть утворюватися: загальні військові суди (Верховний військовий трибунал), спеціальні військові суди (Спеціальні військові трибунали) та дисциплінарні військові суди.

Загальний військовий суд призначається письмовим наказом відповідного начальника від командира окремої бригади і вище (аж до президента США). Військовий суддя повинен бути дипломованим юристом. Такий суд може розглядати всі справи про злочини, вчинені військовослужбовцями, а також справи цивільних осіб, які перебувають на службі в Збройних силах або підлягають військової юрисдикції в зв'язку з умовами воєнного часу загальний військовий суд вправі призначати будь-яке покарання, передбачене законом включаючи смертну кару і довічне ув'язнення в каторжній Тюрмі.

Спеціальний військовий суд призначається письмовим наказом командира окремого підрозділу від батальйону і вище. Всі члени суду, а також обвинувач і захисник є стройовими офіцерами. Суд має право розглядати справи як про малозначні, так і тяжких злочинах.

Дисциплінарний військовий суд призначається письмовим наказом від командира роти і вище. В якості судді призначається стройовий офіцер. Військово-апеляційний суд є вищою апеляційною інстанцією для всіх військових судів. Він складається з трьох суддів призначаються президентом США з цивільних осіб. Цей суд сам встановлює для себе порядок судочинства і необхідний кворум для проведення засідань. Його ведення підлягають всі справи зі смертною карою, справи за обвинуваченням генералів і адміралів. Військово-ревізійні суди утворюються начальником

військово юридичної служби виду Збройних сил і складаються з не менш ніж трьох офіцерів або цивільних осіб, членів адвокатури федерального або Верховного суду штату. Ці суди розглядають всі справи про засудження генералів і адміралів, справи, за якими застосована смертна кара, а також всі інші справи про злочини, за які винні засуджені до позбавлення волі строком на один рік і більше [32].

Військова поліція уже діє у багатьох країнах світу, тому заснування такого органу в Україні цілком логічне. У Великобританії та Канаді кількість військових поліцейських становить 2 % від загальної кількості військовослужбовців, у США – 3–4 %, у Франції – до 10 %. Приміром, військова поліція Збройних сил США налічує понад 30 тис. осіб. Американські військові поліцейські сприяють дотриманню дисципліни серед військовослужбовців, ведуть розслідування військових злочинів, до того ж беруть участь у проведенні антитерористичних заходів. А ось чисельність особового складу військової поліції в Німеччині становить близько 4,5 тис. осіб, які в мирний час охороняють військові об'єкти, органи управління, забезпечують безпеку транспортних перевезень, підтримують дисципліну у військових формуваннях. У Великобританії чисельність військово-поліцейських підрозділів перевищує 5 тис. осіб. У цій країні поліція Міноборони забезпечує безпеку військовослужбовців, озброєння, військової техніки і майна, як на військових об'єктах Великобританії, так і за кордоном. Подібні структури також є у Канаді, Японії, Ізраїлі, Італії, Франції, Китаї, Нідерландах, Ірані, Туреччині, Індії, Пакистані та інших країнах світу [33].

Італійські карабінери — це військові, організовані за територіальною ознакою як для національних, так і для міжнародних місій. Крім того, як орган правового порядку вони входять у склад Європоліції. В Італії карабінери виконують повноваження як військової, так і цивільної поліції і підпорядковуються Міністерству оборони.

Національна жандармерія Франції є військовою поліцією Збройних сил Франції, що також відповідає за громадську безпеку, тобто є й цивільною

поліцією для населення (GIGN). У лавах НЖФ нараховуються більше 110 тисяч осіб. Жандармерія тісно співпрацює з правоохоронними органами та національною поліцією інших країн.

Як і карабінери в Італії, Національна жандармерія у Франції у своїй діяльності відноситься до компетенції Міністерства оборони.

Військова поліція ФРН — самостійний рід військ Сухопутних військ Бундесверу, яка виконує завдання в інтересах ВПС, ВМС, а також військ союзників по НАТО, які знаходяться на території Німеччини. Службовці військової поліції в Німеччині називаються фельд'єгерями. Військова поліція ФРН налічує близько 4500 осіб [34].

Розглянемо досвід функціонування інституту Військової адвокатури у Сполучених Штатах Америки.

Кожен військовий адвокат у США може працювати в будь-якому відділенні військово-морського флоту, армії, морської піхоти або військово-повітряних сил, хоча кожна гілка має свою власну суддівську адвокатську групу (також відому як JAG). Військовослужбовець може звернутися до будь-якого офісу військової юридичної допомоги, якщо їм потрібне юридичне представництво.

Робота військового адвоката схожа на цивільного адвоката у своїй повсякденній роботі. Основною відмінністю є представництво інтересів клієнтів під юрисдикцією військових судів та права. Військовий адвокат працює виключно з військовослужбовцями та може представляти їх у цивільних та кримінальних справах.

Деякі з ролей військового юриста включають:

- консультування військових клієнтів, які звертаються до суду;
- складання та підготовка юридичних документів;
- підготовка клієнта до судового розгляду;
- консультування командирів з питань міжнародного права, військового права та цивільного права [35].

2.2. Перспективи введення та напрямки розвитку в Україні

Реформування правоохоронних органів у воєнній сфері та утворення єдиного інституту військової юстиції дасть можливість об'єднати питання правоохоронної та захисної діяльності у воєнній сфері — від досудового розслідування, оперативно-розшукової діяльності до нагляду за додержанням законів у військових формуваннях та підприємствах оборонно-промислового комплексу тощо.

Щодо перспективи впровадження військових судів, то існуюча спеціалізація військових судів обумовлена, перш за все, специфікою матеріального законодавства, на підставі якого розглядаються ці справи, та яке обумовлює особливості спеціального правового статусу військовослужбовців та прирівняних до них осіб [36, с. 8].

На думку фахівців, неспроможність судів загальної юрисдикції ефективно розглядати справи стосовно військовослужбовців пояснюється кількома причинами.

По-перше, більшість суддів цих судів ніколи не мали жодного відношення до армії та ніколи не брали участі у бойових діях. Цивільні судді не в змозі ефективно та швидко розглянути справу, оскільки не знайомі з специфікою всіх обставин, які мають значення для її розгляду — а, значить, розгляд справи затягується. Окрім норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексу, при розгляді справ відносно військових, судді повинні керуватись нормами відповідних загальновійськових статутів (Статут внутрішньої служби ЗСУ, Дисциплінарний статут ЗСУ, Статут гарнізонної та вартової служби ЗСУ, Стройовий статут ЗСУ) та статутами родів військ з якими могли раніше ніколи і не стикатись. При цьому деякі статuti родів військ містять інформацію з обмеженим доступом.

По-друге, справжньою проблемою стає допит свідків у справах. Суддя суду загальної юрисдикції не може проводити судовий розгляд поза приміщенням суду — цього не дозволяє ані кількість справ, що перебувають у

його провадженні, ані рівень матеріально-технічного забезпечення. Військові також не можуть прибути на розгляд, оскільки в бойовій обстановці залишення позицій становить серйозний ризик. Але судді військових судів здебільшого розглядали справи у розташуваннях військових частин у присутності військовослужбовців. Це гарантувало швидкий та більш ґрунтовний розгляд справи.

По-третє, військові злочини – це у значній мірі справи, пов'язані з військовою таємницею. Документи із грифами секретності не можна просто так принести до суду та знайомитись із ними у своєму кабінеті, для цього потрібно спеціальне приміщення, якими не обладнано суди першої інстанції [37, с. 22].

Військові суди забезпечували б необхідну оперативність розгляду справ. Існуюча підсудність справ у місцевих судах за територіальним принципом не може бути такою дієвою, як у військових судах, територіальна підсудність справ яких пов'язана із структурою військових формувань. Військові формування, керівництво якими здійснюється централізовано, не повинні бути під місцевим впливом [38, с. 9].

Військові суди мають здійснювати розгляд кримінальних справ про злочини, які виникають у сфері військових правовідносин, стосовно військовослужбовців та інших осіб, визначених законом. До того ж у Кримінальному кодексі злочинам у цій сфері присвячено окремий Розділ XIX Особливої частини (Військові злочини).

Також, об'єктивною передумовою відродження військових судів в Україні є історична практика їх становлення, розвитку, функціонування у період незалежності України.

Обставини які склались на Сході України обумовлюють зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями щодо створення в Україні військової поліції.

У 2015 році в інституті законодавства Верховної Ради України відбувся круглий стіл, присвячений обговоренню проблем функціонування

правоохоронних органів, які забезпечують дотримання правопорядку у Збройних Силах та інших військових формуваннях України. Під час дискусії учасники обмінялися думками стосовно актуальних питань розвитку та реформування військової юстиції в Україні, а також сформулювали пропозиції щодо відновлення військових судів, створення військової поліції. За результатами обговорення досягнуто домовленостей про продовження активної роботи щодо науково-експертного забезпечення реформування військової юстиції в Україні.

Також під час круглого столу були зазначені основні причини створення військової юстиції, а саме:

- зріст правопорушень та злочинів серед військовослужбовців;
- військовий конфлікт на сході України сприяє доступу до зброї, що вивозиться за межі зони АТО, як військовослужбовцями, добровільними найманцями та іншими категоріями населення;
- некомпетентність цивільних судів та прокуратури ефективно та швидко розглядати та вирішувати військові справи; відсутність професійних органів дізнання та розслідування, а отже і ефективного механізму попередження, виявлення та розслідування військових злочинів тощо.

О. Котлярєнко, зазначає, що військова поліція (сформованої на базі Військової служби правопорядку), буде здійснювати досудове розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), з поширенням її повноважень на всі військові формування, а також у межах наданих повноважень проводитиме оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до її підслідності [39, с. 62].

На території України юридична допомога військовослужбовцям зараз є найбільш необхідною, навіть, попри те, що військове право є досить специфічним. Це обґрунтовано тим, що більшість військових погано

ознайомлені зі своїми правами й неспроможні захистити їх відповідним чином. Крім того, деякі службовці й зовсім бояться піти проти свого керівництва, щоб ще більше не погіршити неприємне становище, що склалося. Тому питання запровадження інституту Військової адвокатури є неабияким важливим на сьогодні.

Військовий адвокат дійсно потрібен військовослужбовцям, військовозобов'язаним тощо у вирішенні проблем, пов'язаних з:

- представництвом інтересів та захист прав військових в суді;
- призову на службу, укладання контракту, мобілізації, проходження військової служби або звільнення, страхування, отримання соціальних пільг та житла;
- відновленням на військовій службі, у разі незаконного звільнення;
- оскарженням у суді незаконних наказів командира (начальника);
- правовим захистом ветеранів АТО.

України не має практики функціонування Військової адвокатури, тому для визначення доцільності впровадження такого інституту, поза сумнівом, потрібно враховувати досвід інших держав, та враховувати те, що умови кожної країни є унікальними.

Отже, реформування правоохоронних органів у військовій сфері має відбутися шляхом утворення військової юстиції, яка ґрунтуватиметься на сформованих світовою практикою принципових засадах функціонування органів військової юстиції і військової поліції відповідно до загальноновизнаних міжнародних демократичних стандартів.

ВИСНОВКИ

Дослідження історії військової юстиції на теренах України сприяє виявленню характерних рис її розвитку, дає змогу оцінити здобутки і прорахунки в організації та діяльності органів військової юстиції, всебічно пізнати історико-правові явища і події, що відбувалися на той час для можливого врахування відповідних історичних уроків в сучасних умовах.

Спираючись на проведений аналіз можемо визначити, що військова юстиція – це сукупність законодавства у сфері військової діяльності та система державних органів які забезпечують правозастосування, контроль та нагляд, попередження та розкриття правопорушень, досудове розслідування, судочинство. захист прав суб'єктів правовідносин та виконання рішень судів.

Відродження військових судів сприятиме як більш швидкому та професійному розгляду справ стосовно військових, такі реалізації низки принципів правосуддя для військовослужбовців.

У 2014 році у зв'язку з обставинами які виникли на Сході України була створена військова прокуратура, яка здійснює розслідування великої кількості військових кримінальних правопорушень різного характеру та ступеню тяжкості

Кардинальне реформування поліції і Збройних сил у часи військових подій на Сході України – одна з найважливіших вимог українського суспільства. Розв'язати проблеми цих силових структур можна лише впровадженням прозорого підходу до їх реформування на законодавчому рівні, а саме створення нового правоохоронного органу – військової поліції.

Юридична допомога військовослужбовцям набуває особливого значення і попиту. Військовий адвокат повинен володіти усіма сучасними галузями права, враховуючи діяльність у військовій сфері. Вони мають бути здатними представляти широкий спектр юридичних послуг клієнтам, від молодого військовослужбовця до високопоставленого командира.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Музиченко П. П. Історія держави і права України. [Навч. посібник] / П. П. Музиченко. – К. : Знання, 2001. – 429 с.
2. Романовський Я., Хлопецький О. Історія формування та розвитку військового судочинства на території України / Я. Романовський, О. Хлопецький // Схід.- 2008. - № 7 (91)
3. Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію: Закон; за станом на 21 червня 1918 р. / Рада Міністрів УНР : офіц. вид. // Державний вістник. – 1918. – № 20. – 5 липня.
4. Чайковський А.С. Історія держави і права України / А. С. Чайковський. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
5. Про надзвичайні військові суди: Закон; за станом на 26 січня 1919 р. / Директорія УНР: офіц.вид. // Вістник Української Народньої Республіки. – 1919.
6. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР: 1917–1952 гг. / под ред. И. Т. Голякова. – М. : Государственное изд-во юридической лит-ры, 1953. – 463 с
7. Становлення органів військової юстиції на теренах України (1939-1942 рр.): Історико-правове дослідження: дис. канд. юр. наук : 12.00.01 / . – Київ, 2015. – 232 с.
8. Голунский С.А. Военные суды и военная прокуратура [Текст] : учебник по спец. ч. курса судоустройства / С. А. Голунский, Д. С. Карев; Военно-юридическая академия Красной Армии, Военно-юридическая секция Института права АН СССР. - М. : Издание академии, 1940. – 223 с.
9. Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 10. 05. 2006 року.

- № 361/2006 / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>. – Назва з екрану.
10. Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо удосконалення та особливостей застосування окремих положень: Закон України від 2 липня 2015 р. № 578-VIII// Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 34. – Ст. 336.
11. Сучасний словник - мінімум іншомовних слів / Укл. Г.П. Узунова. – С: Університет економіки і управління. - 2004. – 90 с.
12. Большой юридический словарь [Текст] / авт. и сост. А. Борисов. – 2-е изд. перераб. И доп. – Москва: Кн. мир, 2012. – 847 с
13. Адміністративна юстиція України: проблеми теорій і практики. Настільна книга судді / За редакцією О. М. Пасенюка. – К: Істина, 2007. – 608 с.
14. Правова робота в Збройних Силах України: Навчальний посібник / За заг. ред. В. І. Кириленка. – К.: РВЦ «Військовий інститут», 2010. – 408 с.
15. Шишкін В. Військові суди через призму правової держави / В. Шишкін // Право України. – 2004. – №4. - С. 107-110.
16. Постанова Верховної Ради України «Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів» від 3 лютого 1993 р. № 2979-XII : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2979-12> – Назва з екрану.
17. Постанова Верховної Ради України «Про утворення в складі Верховного Суду України військової колегії» від 24 лютого 1994 р. № 4007-XII : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4007-12> – Назва з екрану.
18. Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР» від 24 лютого 1994 р. № 4017-

- XII : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4017-12> – Назва з екрану.
19. Лоцихін О. М., Шевченко А. Є. Роль військових судів в реформування судової системи сучасної України / О. М. Лоцихін, А. Є. Шевченко // Право.ua. – 2015. - № 3. – С. 5-11.
20. Пахомов В. В., Дегтяр Р. О. Військові суди / В. В. Пахомов, Р. О. Дегтяр / Правові горизонти. – 2016. - № 2 (15). – С. 182-186
21. Ремескова Ю. О. Військова прокуратура України: історія та порівняльний аналіз / Ю. О. Ремескова // Проблеми реформування прокуратури : матеріали всеукр. наук. - практ. конф. (Харків, 15 квіт. 2016 р.): у 2 т. / редкол.: Л. М. Москвич (голова), А. В. Лапкін, І. В. Юревич та ін. – Т. 1. – Х.: Право, 2016. – 224 с.
22. Про прокуратуру: Закон України від 14. 10. 2014 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. - № 2-3. – Ст. 12.
23. Щоденні результати військової прокуратури Західного регіону України доводять: рішення про відновлення військових прокуратур було вкрай своєчасним і необхідним. - Стаття військової прокуратури Західного регіону України. "Вісник прокуратури", № 08'2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vpzhr.gp.gov.ua/ua/guidance_vpzhr.html?_m=publications&_t=rec&id=215290 – Назва з екрану.
24. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. - № 6. – Ст. 55.
25. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
26. Про проект Закону України «Про військову міліцію в складі Збройних Сил України: постанова Президії Верховної Ради України від 15 листопада 1993 року № 3587-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3587-12> – Назва з екрану.

27. Кучма Л. Д. Роль і завдання органів прокуратури в реалізації положень нової Конституції держави / Л. Д. Кучма // Урядовий кур'єр. – 1996. – 13 липня.
28. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07. 03. 2002 р. № 3099-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 32. – Ст. 225.
29. Пахомов В. В., Каріх І. В., Дегтяр Р. О. Військова поліція / В. В. Пахомов, І. В. Каріх, Р. О. Дегтяр // Правові горизонти. – 2017. - № 5. – С. 120-124.
30. Про військову поліцію: проект Закону України від 13.10.2010 р. № 7251 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648 - Назва з екрану.
31. Толкаченко А. А. Военная юстиция // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knowledge.su/v/voennaya-yustitsiya> - Назва з екрану.
32. Борисенко В. М. Конституционно-правовое регулирование статуса и деятельности военных судов в интересах обеспечения национальной безопасности Российской Федерации [Текст] / В. М. Борисенко. - Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2006. - 571 с.
33. Жолобович І. Військова поліція: що це таке і чим вона займатиметься [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/viyskova_politsiya_shho_tse_take_i_chim_vona_zaymatimetsya_n693878 - Назва з екрану.
34. Військова поліція: іноземний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://na.mil.gov.ua/32263-vijskova-policiya-inozemnij-dosvid> - Назва з екрану.
35. Military Attorney and Lawyers // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lawyeredu.org/military-lawyer.html> - Назва з екрану.

36. Яцина В. Військові суди: бути чи не бути? / В. Яцина // Юридичний вісник України. – 2004. – № 21. – С. 8-9
37. Сидоров Є. Військові суди: назад до строю // Українська правда. – 19 травня 2015 р. : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/05/19> - Назва з екрану.
38. Сердюк В. В. Військові суди – органи правосуддя у Збройних Силах та інших військових формуваннях України / В. В. Сердюк // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – № 6 (22). – С. 41-44.
39. Котляренко О. Перспективи формування військової поліції як складової системи військової юстиції в Україні / О. Котляренко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 1. – С. 56–64 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/9-2016/kotlarenko.pdf> - Назва з екрану.